

УДК 316.6

АННА НЕМИРОВСЬКА,

кандидат соціологічних наук, кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник Лабораторії порівняльних соціальних досліджень Національного дослідницького університету “Вища школа економіки”, Санкт-Петербург, Росія

КАТЕРИНА ЛИТКІНА,

аспірантка кафедри загальної соціології Національного дослідницького університету “Вища школа економіки”, Санкт-Петербург, Росія

Соціальний песимізм як бар'єр модернізації регіонів Сибіру¹

Анотація

Соціальний песимізм населення розглядається як один із бар'єрів модернізації, зумовлених процесом трансформації пострадянського суспільства, на прикладі аналізу даних опитувань у регіонах Сибірського федерального округу. Отримані результати зіставлено із загальноросійською ситуацією. Показано, що рівень соціального песимізму вищий у чоловіків, а також у респондентів із нижчим рівнем суб'єктивного соціального благополуччя та нижчою самоідентифікацією із соціальним класом. Виявлено, що рівень освіти, релігійність та оцінка респондентами якості життя в регіоні не справляють суттєвого впливу на їхній рівень впевненості у своєму майбутньому.

Ключові слова: *модернізація, трансформація, соціальний оптимізм, соціальний песимізм, Сибірський федеральний округ*

¹ Дослідження виконано за фінансової підтримки гранта Президента Російської Федерації для державної підтримки молодих російських учених — кандидатів наук. Проект “Соціокультурні та інституціональні аспекти соціальної модернізації регіонів Сибіру”, МК-3359. 2013-6.

Модернізація в регіонах Росії

Останнім часом у соціологічних публікаціях неабияку увагу приділяють процесам модернізації та інновацій у Росії та її регіонах, у тому числі в дуже важливому для економічного розвитку країни Сибірському федеральному окрузі, як у теоретичному [Традиции и инновации, 2008], так і в емпіричному ключі [Немировский, 2012; Проблемы социокультурной модернизации, 2013]. Модернізацію можна визначити як “комплексний спосіб розв’язання політичних і економічних, соціальних і культурних, оборонних і екологічних завдань, які у повний зріст стоять перед кожною країною в контексті внутрішніх, мегарегіональних і глобальних загроз та ризиків” [Лавин, 2011: с. 33]. Вирізняють два аспекти модернізації — науково-технічний (техніко-економічний) і соціокультурний [Немировский, 2012: с. 13]. Модернізація в концепції китайського вченого Хе Чуаньци може бути первинною, такою, що відповідає індустріальному суспільству; вторинною, характерною для інформаційного суспільства; а також інтегрованою, що означає взаємозв’язок первинної і вторинної модернізації [Обзорный доклад, 2011]. Модернізація в Росії відбувається різними темпами. Так, було виявлено, що регіони Східного Сибіру істотно відстають за низкою параметрів у соціокультурних аспектах вторинної модернізації [Социокультурные процессы, 2011: с. 221; Проблемы социокультурной модернизации, 2013: с. 263]. Процеси вторинної модернізації відбуваються в регіонах Росії одночасно із завершенням первинної модернізації. Наприклад, Красноярський край і Республіка Хакасія перебувають у стадії завершення первинної модернізації й початку вторинної модернізації [Немировский и др., 2012: с. 41].

Як показано на карті регіонів Росії (рис. 1), індустріальна модернізація ще не в усіх регіонах країни наблизилася до свого завершення, разом із тим сучасна модернізація, ґрунтована на знаннях, також відбувається вкрай неоднорідно в Сибірському федеральному окрузі, що займає значну територію в самому центрі Росії, другому за величиною після Далекосхідного федерального округу і третьому за кількістю населення.

Картограма на рис. 1 дає змогу зробити спостереження, що СФО складається переважно із регіонів, які перебувають у стадії зрілості первинної, або індустріальної модернізації, в яких ще тільки розпочинається процес розвитку вторинної модернізації: Красноярський край, Новосибірська, Томська, Омська, Іркутська області; частина регіонів в окрузі перебуває на низькому рівні первинної модернізації: Республіка Хакасія, Республіка Тива, Республіка Бурятія, а також Забайкальський край. Ще складнішою є ситуація в Алтайському краї й у Республіці Алтай.

Найвищий індекс вторинної модернізації [A1] (рис. 2) — у Томській і Новосибірській областях, проте навіть ці регіони не змогли перевищити показник модернізації знань в Центральному федеральному окрузі, і загалом переважна кількість ресурсовидобувного, промислового Сибірського федерального округу за цим показником мають значно нижчі, ніж середньоросійські, значення.

Таким чином, у регіонах Росії в цілому й у Сибіру зокрема складаються відмінні соціально-економічні умови для соціокультурної модернізації суспільства. Крім того, модернізація в Росії відбувається в контексті ціннісної

трансформації пострадянського суспільства, що характеризується зростанням рівня різноманітних негативних явищ як соціального (аномія, криміналізація суспільства [Кривошеев, 2004: с. 93–97]), так і психологічного характеру (когнітивна дезорієнтація, соціальний песимізм, відчуженість, депривація тощо¹).

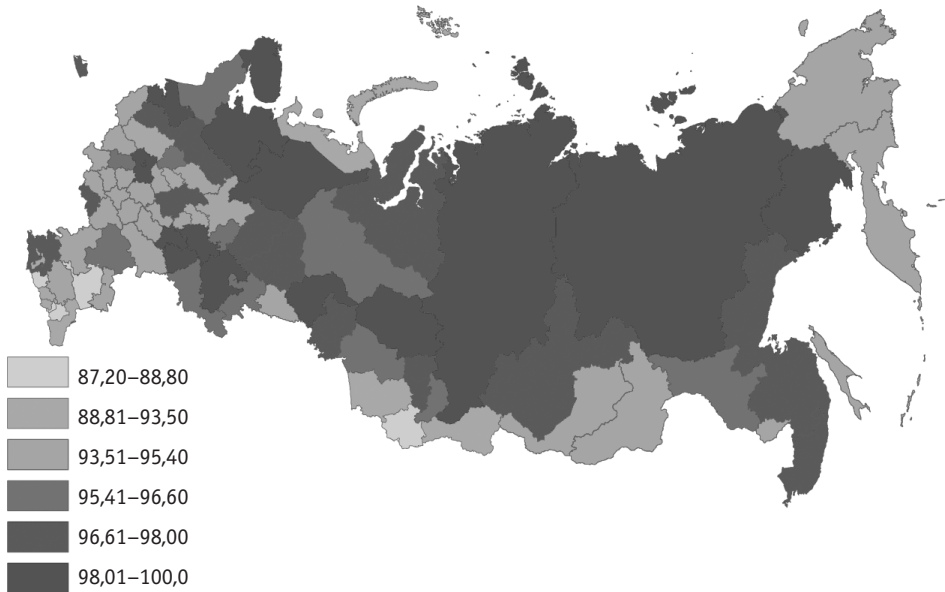

Рис. 1. Індекс первинної (індустріальної) модернізації в регіонах Росії, 2010

Джерело : Проблемы социокультурной модернизации регионов России / Институт философии РАН. Составление, общая редакция: Н.И.Лапин, Л.А.Беляева. — М.: Academia, 2013. — С. 292–293.

Так, одним із необхідних двигунів процесу модернізації, здійснення будь-яких інновацій є соціальний оптимізм — концепція, що сформувалася на перетині психології, соціальної психології та соціології. Соціальний оптимізм передбачає наявність “життєстверджувальних, творчих і привабливих для спільної діяльності диспозицій особистості”, тоді як соціальний песимізм означає “низький інтерес до життя, слабку волю і мотивацію, ірраціональну, непродуктивну і мало привабливу життєву стратегію” [Муздыбаев, 2003: с. 87–96]. Один із підходів до оцінювання соціального песимізму/оптимізму — це звернення до очікуваного майбутнього [Мериме-рина, 2009: с. 67].

У цьому разі ми розглядаємо *рівень соціального песимізму*, з одного боку як наслідок трансформаційних процесів пострадянської Росії, а з іншого — як один із бар’єрів *модернізації*, що заважає індивідам здійснювати довгострокове планування і змушує населення відчувати когнітивний дискомфорт певного рівня.

¹ Про поширеність термінології психіатрії для опису пострадянських реалій див.: Головаха Е.И., Панина Н.В. Социальное безумие. История, теория и современная практика. — К.: Абрис. 1994. — С. 7–9.

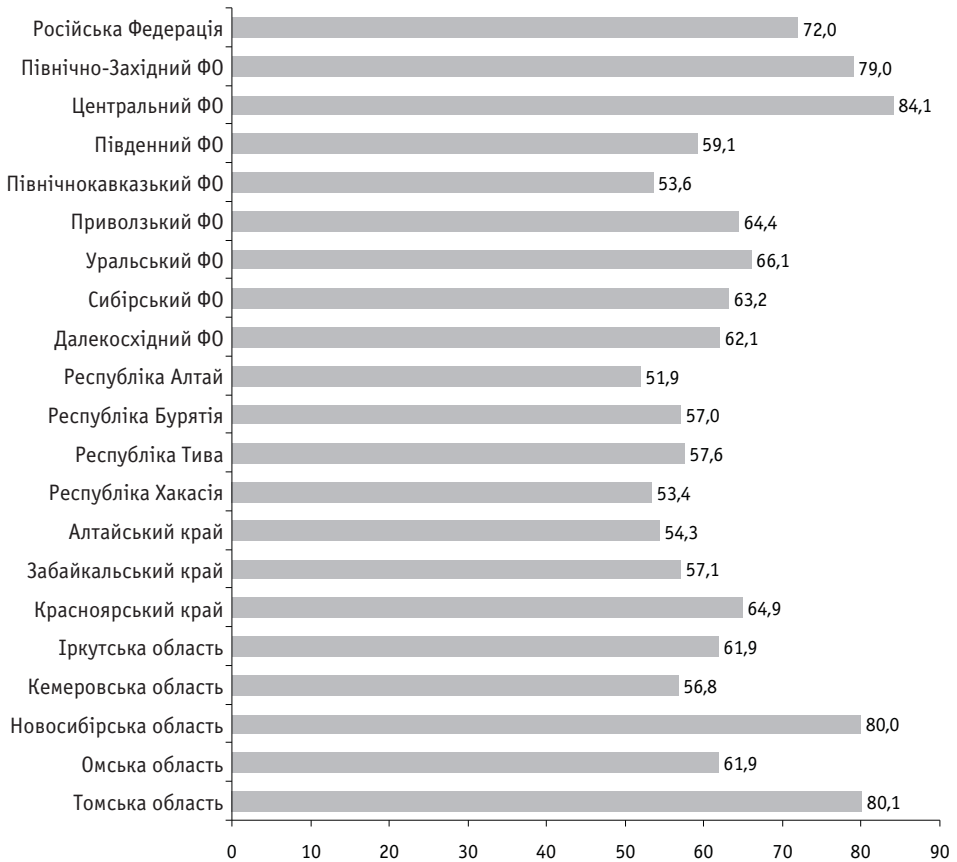

Рис. 2. Індекс вторинної (інформаційної) модернізації в регіонах Росії, 2010

Джерело: Проблемы социокультурной модернизации регионов России / Институт философии РАН. Составление, общая редакция: Н.И.Лапин, Л.А.Беляева. — М.: Academia, 2013. — С. 292–293.

Емпіричну базу дослідження становлять матеріали соціологічних опитувань, здійснених у рамках програми “Соціокультурна еволюція Росії та її регіонів”, за методикою Центру вивчення соціокультурних змін ІФ РАН “Соціокультурний проект регіону” у Красноярському краї ($N = 1000$), Республіці Хакасія ($N = 600$), Алтайському краї ($N = 1200$) у 2010 році, Республіці Бурятія ($N = 998$) у 2009-му і в Омській області ($N = 1229$) у 2008 році¹. Також з метою порівняння стану регіонів із загальноросійським трендом було вико-

¹ Опитування проведено методом формалізованого інтерв'ю за місцем проживання за стратифікованою, багатоступеневою районованою квотною вибіркою з контролем за типом населеного пункту (райони великого міста, середні та малі міста і сільські населені пункти), статі, віку, рівня освіти. Про методику опитування за програмою “Соціокультурна еволюція Росії та її регіонів” див.: Регионы в России: социокультурные портреты регионов в общероссийском контексте / Институт философии РАН / Составление и общая редакция Н.И.Лапин, Л.А.Беляева. — М.: Academia, 2009. — С. 796–802.

ристано дані опитування, здійсненого ЦВСЗ ІФ РАН у Російській Федерації 2010 року ($N=1163$)¹.

Як залежну змінну, що дає змогу оцінити рівень соціального оптимізму / песимізму, використано відповіді респондентів на запитання “Наскільки Ви сьогодні впевнені або не впевнені у своєму майбутньому?”. Змінну вимірювали за п’ятибальною шкалою від “цілком упевнений” до “абсолютно не упевнений”.

Соціальне самопочуття жителів Сибірського федерального округу

Рівень соціального оптимізму в опитаних жителях Сибірського федерального округу виявляється нижчим, ніж у населення в усій Росії (табл. 1). Лише Республіка Бурятія перебуває на загальноросійському рівні, адже тут половина опитаного населення впевнена або радше впевнена, що життя поліпшиться. Серед респондентів із Красноярського й Алтайського країв таких 37% і 36% відповідно. Жителі Республіки Хакасія та Омської області почуваються трохи впевненішими у своєму майбутньому (43% і 46%). Також опитані жителі сибірських регіонів більшою мірою, ніж жителі Росії обережні в оцінюванні своїх перспектив – кожен третій не поспішає із прогнозами, обираючи відповідь “не можу сказати точно”. Для порівняння: в Росії це кожен п’ятий. Рівень соціального песимізму (“радше не впевнений” і “абсолютно не впевнений” у майбутньому) в Республіках Хакасія, Бурятія та в Омській області нижчий за загальноросійський (із найменшим показником у Бурятії – 16% проти 28% у Росії), тоді як Красноярський і Алтайський краї перебувають на загальноросійському рівні.

Таблиця 1

Рівень упевненості населення у своєму майбутньому, % від кількості опитаних

<i>Наскільки Ви сьогодні впевнені/не впевнені у своєму майбутньому?</i>						
Рівень упевненості	Красноярський край	Республіка Хакасія	Республіка Бурятія	Алтайський край	Омська область	Росія загалом
Цілком упевнений	11	17	20	9	17	14
Радше впевнений, ніж ні	26	27	32	26	30	37
Не можу сказати точно	36	34	32	36	32	21
Радше не впевнений, ніж упевнений	20	17	11	18	14	18
Абсолютно не впевнений	7	5	5	11	7	10

Таким чином, опитані жителі регіонів Сибіру або відчувають менше побоювань з приводу майбутнього, що, втім, не підвищує рівня їхнього со-

¹ Автори висловлюють щире подяку керівникові російського проекту д-ру філос. наук, чл.-кор. РАН Лапіну та керівникам регіональних проектів за можливість використання баз даних для їхніх регіонів.

ціального оптимізму, або їх меншою мірою непокоїть це питання як таке, і це може свідчити про відсутність планування. Важливо зрозуміти природу впевненості чи неупевненості респондентів у своєму майбутньому. Кореляційний аналіз показав, що рівень упевненості в майбутньому залежить головним чином від міри задоволеності життям (табл. 2). Значимими, хоч і значно меншою мірою, виявилися прогнози щодо власного благополуччя і добробуту своєї сім'ї (найважливішими вони виявилися для Алтайського краю, найменш важливими — для Республіки Бурятія), ще меншою мірою — щодо власного благополуччя і благополуччя сім'ї в поточний рік (їхня роль виявилася суттєвішою для опитаного населення Алтайського краю і Росії загалом). Найменш суттєвими виявилися ставлення респондентів до власного регіону й оцінки рівня власного регіону порівняно з іншими.

Таблиця 2

**Співвідношення між упевненістю у своєму майбутньому
і задоволеністю своїм життям загалом^a**

<i>Якою мірою Ви сьогодні впевнені або не впевнені у своєму майбутньому?</i>						
Застосовувані змінні	Красноярський край	Республіка Хакасія	Республіка Бурятія	Алтайський край	Омська область	Росія загалом
Якою мірою Ви задоволені своїм життям загалом?	0,556**	0,584**	0,531**	0,563*	0,568**	0,606**
Як Ви вважаєте, жителі нашого регіону живуть краще чи гірше, ніж жителі сусідніх регіонів?	0,167**	0,201**	0,147**	0,208**	0,225**	—
Як Ви вважаєте, найближчим роком Ви і Ваша сім'я житимете краще, ніж сьогодні, чи гірше?	0,321**	0,362**	0,272**	0,401**	0,267**	0,361**
Ви і Ваша сім'я стали жити краще порівняно з минулим роком чи гірше?	0,221**	0,259**	0,231**	0,300**	—	0,320**
Які відчуття Ви маєте стосовно свого регіону?	0,179**	0,270**	0,202**	0,239**	0,181**	0,305**

^a Кореляції (Спірмена) між змінною “Наскільки Ви сьогодні впевнені або не впевнені у своєму майбутньому?” і змінними “Якою мірою Ви задоволені своїм життям загалом?”, “Як Ви вважаєте, жителі нашого регіону живуть краще чи гірше, ніж жителі сусідніх регіонів?”, “Як Ви вважаєте, найближчим роком Ви і Ваша сім'я житимете краще, ніж сьогодні, чи гірше?”, “Ви і Ваша сім'я стали жити краще порівняно з минулим роком чи гірше?” для регіонів Сибіру і Росії загалом (* — 0,05; ** — 0,01).

В опитуванні ЦВСЗ РАН у Росії не ставили запитання “Як Ви вважаєте, жителі нашого регіону живуть краще чи гірше, ніж жителі сусідніх регіонів?”.

При порівнянні рівня суб'єктивного благополуччя у регіонах (рівень задоволеності життям, див. табл. 3) вочевидноється, що Республіка Бурятія

та Омська область відповідають загальноросійському рівню, тоді як населення Красноярського та Алтайського країв налаштоване скептичніше — цілком або радше задоволені своїм життям 50% і 48% проти 59% щодо Росії. Частка респондентів, незадоволених своїм життям, також вища в даних регіонах.

Таблиця 3

**Рівень задоволеності населення життям,
% від загалу опитаних**

<i>Якою мірою Ви задоволені своїм життям загалом?</i>						
Міра задоволеності	Красноярський край	Республіка Хакасія	Республіка Бурятія	Алтайський край	Омська область	Росія загалом
Цілком задоволені	9	12	22	9	14	13
Радше задоволені	41	43	40	39	44	46
Важко сказати точно	17	14	23	17	14	14
Не дуже задоволені	29	27	12	29	25	21
Зовсім не задоволені	4	4	3	6	3	6

За мірою впевненості в поліпшенні власного і сімейного благополуччя в майбутньому році (див. табл. 4) регіони Сибіру і Росія загалом різняться, і хоча, на перший погляд, явних оптимістів у першому випадку більше, практично третина респондентів у Красноярському краї, Алтайському краї та Республіці Бурятія вагалися щодо свого і своєї сім'ї найближчого майбутнього. У Республіці Хакасія та в Омській області чверть опитаних не змогли дати оцінку імовірним змінам благополуччя своєї сім'ї, тоді як у країні в середньому таких респондентів лише 17%. Це можна розглядати як показник крайньої невпевненості населення регіонів Сибіру у своєму майбутньому, і це є свідченням того, що жителі цих регіонів не вдаються навіть до короткострокового (на один рік) планування або не вважають це можливим за наявних умов. У Росії загалом значно більша кількість опитаних певна, що в їхньому житті “нічого не зміниться” (42%), таку саму відповідь дали кожен п'ятий у Бурятії (21%), щочетвертий у Хакасії (29%), щотретій у Красноярському краї (30%), Омській області (31%) та Алтайському краї (36%). Утім, рівень впевненості в поліпшенні добробуту власної сім'ї в регіонах Сибіру навіть дещо вищий за середньоросійський рівень (сума відповідей “житимемо значно краще” і “житимемо дещо краще”), особливо — в Республіці Бурятія (44% проти 29% у Росії загалом), Омській області (36%), Республіці Хакасія (35%), Красноярському краї (30%). Виняток у цьому разі становить Алтайський край, де налічується 26% “соціальних оптимістів” на найближчу перспективу, що можна пояснити нижчими показниками рівня життя населення цього регіону порівняно з іншими регіонами СФО, поданими в таблиці 4.

Таблиця 4

**Міра впевненості населення в майбутньому власної сім'ї
найближчим роком, % загалу опитаних**

<i>Як Ви вважаєте, найближчим роком Ви і Ваша сім'я житимете краще, ніж сьогодні, чи гірше?</i>						
Оцінка зміни добробуту	Красноярський край	Республіка Хакасія	Республіка Бурятія	Алтайський край	Омська область	Росія загалом
Будемо жити значно краще	10	12	9	6	9	4
Будемо жити дещо краще	20	23	35	20	27	25
Нічого не зміниться	30	29	21	36	31	42
Будемо жити дещо гірше	8	8	5	7	6	9
Будемо жити значно гірше	2	2	2	2	2	3
Важко відповісти, відмова від відповіді	30	26	28	29	25	17

Більше впевненості в оцінці рівня поліпшення свого добробуту в поточному році — значно менша частка відмов у розподілі відповідей респондентів (див. табл. 5). Жителі Республіки Бурятія й Алтайського краю куди більш позитивно оцінюють зміну добробуту своєї сім'ї — 38% у Бурятії і 27% в Алтайському краї проти 18% в Росії загалом. Оцінки жителів Красноярського краю і Республіки Хакасія близькі до загальноросійського рівня. Разом із тим частка жителів Республіки Бурятія, котрі вважають, що нічого не змінилося, істотно менша (40% проти 55% щодо Росії загалом). У Республіці Бурятія також меншим є відсоток респондентів, які вважають, що жити стало гірше (16% проти 20% щодо Росії загалом). У решті аспектів регіони повторюють загальноросійський тренд.

Таблиця 5

Оцінка зміни добробуту власної сім'ї, % від загалу опитаних

<i>Ви і Ваша сім'я стали жити краще порівняно з минулим роком чи гірше?</i>						
Оцінки	Красноярський край	Республіка Хакасія	Республіка Бурятія	Алтайський край	Омська область ^a	Росія загалом
Стали жити набагато краще	2	4	6	3	–	3
Стали жити дещо краще	18	17	32	24	13	15
Нічого не змінилося	49	46	40	50	50	55
Стали жити дещо гірше	22	25	13	16	–	20
Стали жити набагато гірше	5	4	3	3	37	5
Не знаю / важко відповісти	4	4	6	4	–	2

^a В Омській області використовували відмінні від інших регіонів варіанти відповіді на це запитання.

Найкритичніше оцінюють життя у своєму регіоні жителі Алтайського краю — 45% опитаного населення переконані, що в інших регіонах живуть краще, що збігається і з низьким рівнем у цьому регіоні таких показників, як задоволеність життям і впевненість у майбутньому (див. табл. 6). Незважаючи на також відносно невисокі показники впевненості в майбутньому і задоволеності життям, жителі Красноярського краю схильні вважати, що їхній регіон живе не гірше за решту — такої точки зору дотримуються більш як дві третини опитаних. Суперечливим видається результат опитування в Бурятії, де кожен четвертий респондент (27%) говорить про те, що життя в їхньому регіоні гірше, ніж у сусідніх регіонах, хоча за такими показниками, як рівень задоволеності життям, впевненість у майбутньому, поліпшення власного благополуччя і добробуту сім'ї за поточний і за прийдешній рік, Республіка Бурятія випереджає інші регіони Сибіру в нашому дослідженні. Слід також зазначити, що відносно високою є частка тих, хто вгавав з відповіддю на це запитання: особливо у Красноярському краї (19%), Республіці Хакасія (17%) та Омській області (17%).

Таблиця 6

Оцінка рівня добробуту життя у своєму регіоні порівняно з іншими регіонами, % від загалу опитаних

<i>Як Ви вважаєте, жителі нашого регіону живуть краще чи гірше, ніж жителі сусідніх регіонів?</i>					
Оцінки	Красноярський край	Республіка Хакасія	Республіка Бурятія	Алтайський край	Омська область
У нашому регіоні люди живуть краще, ніж у сусідніх регіонах	10	16	13	3	9
Порівняно з одними регіонами у нас люди живуть краще, порівняно з іншими — гірше	62	59	49	40	60
У нашому регіоні люди живуть гірше, ніж у всіх сусідніх регіонах	9	8	27	45	14
Важко відповісти	19	17	11	12	17

До власного регіону жителі Сибіру ставляться помітно критичніше, ніж жителі Росії загалом, що спостерігається в усіх аналізованих регіонах. В Алтайському краї частка тих, хто радіє, що живе в даному регіоні, найменша — 19% опитаних проти 42% щодо Росії загалом. Співвідношення рівня задоволеності загалом фактом проживання у своєму регіоні в Алтайському краї й у Росії (сума відповідей на варіанти запитання “радий, що живу тут” і “назагал я задоволений, але багато чого не влаштовує”) становить 66% проти 83%. За Алтайським краєм ідуть — Красноярський край (24%) та Омська область (26%), а рівень задоволеності в цілому досягає 70% для Красноярського краю і 69% для Омської області. В Омській області, Алтайському краї та в Республіці Бурятія також більше порівняно з Росією загалом тих, кому не подобається жити у своєму регіоні, однак вони вже звикли і не мають

наміру їхати звідси. В усіх досліджуваних регіонах СФО практично вдвічі вищою є частка байдужих, тих, хто “не має особливих відчуттів” стосовно свого регіону. Крім того, в Сибіру повсюдно виявилася вдвічі вищою частка респондентів, які ладні поїхати. Найбільша частка ладних змінити своє місце проживання на користь іншого регіону або іншої країни в Красноярському краї й у Республіці Хакасія (по 11%), а також в Алтайському краї (10%).

Таблиця 7

Ставлення респондентів до власного регіону, % від загалу опитаних

<i>Що Ви відчуваєте стосовно свого регіону?</i>						
Оцінки	Красноярський край	Республіка Хакасія	Республіка Бурятія	Алтайський край	Омська область	Росія загалом
Я радий, що живу тут	24	32	39	19	26	41
Загалом я задоволений, але багато чого не влаштує	46	40	35	47	43	42
Не відчуваю особливих почуттів з цього приводу	12	13	12	15	15	7
Мені не подобається жити тут, але звик і не маю наміру їхати звідси	5	3	6	9	7	5
Хотів би поїхати до іншого регіону Росії	7	6	5	6	6	3
Хотів би взагалі поїхати з Росії	4	5	2	4	2	1
Важко відповісти	2	1	1	0	1	1

Чинники невпевненості населення регіону у своєму майбутньому

Щоб можна було виявити причини невпевненості респондентів у своєму майбутньому і зрозуміти, яким чином можна сприяти модернізації регіону, важливо з'ясувати предиктори соціальної впевненості в майбутньому. З цією метою було проведено регресійний аналіз для кожного досліджуваного регіону. Як залежну змінну було використано рівень упевненості в майбутньому, змінну вимірювали за п'ятибальною шкалою, де 1 – “цілком упевнений”, 5 – “абсолютно не впевнений”.

Як предиктори виступали такі змінні:

- оцінка власного матеріального благополуччя респондентом (“Яке з наступних висловлень найкраще характеризує матеріальне становище сьогодні – Ваше, Вашої сім'ї?” – виміряно за шестибальною шкалою, від 1 – “грошей не вистачає на повсякденні витрати” до 6 – “практично ні в чому собі не відмовляємо”);
- стать (0 – жінки, 1 – чоловіки);
- вік (кількість повних років);
- сімейний стан (0 – не перебуває у шлюбі, 1 – перебуває у шлюбі);
- освіта (виміряно за восьмибальною шкалою, від 1 – “без освіти, початкова освіта” до 8 – “післядипломна (друга вища, аспірантура тощо)”).

- тип поселення (виміряно за шестибальною шкалою: 1 “село”, до 6 — “велике місто” (понад 1 млн жителів));
- оцінка респондентом власної належності до соціальної верстви в рамках країни (п’ятибальна шкала, де 1 — “нижня верства”, 5 — “вища верства”).

Таблиця 8

Рівень упевненості в майбутньому залежно від матеріального благополуччя, самоідентифікації із соціальною верствою, статі, сімейного стану і віку (множинна лінійна регресія) у всіх регіонах ^a

Предиктори впевненості в майбутньому	Красноярський край	Республіка Хакасія	Республіка Бурятія	Алтайський край	Омська область
(Constant)	1,212***	0,945***	2,578***	3,110***	2,747***
Як Ви оцінюєте своє матеріальне благополуччя?	0,414***	0,380***	0,194***	0,401***	0,258***
До якої соціальної верстви Ви відносите себе в масштабі всієї країни?	0,222***	0,260***	0,131**	0,208***	0,196***
Стать	0,226**	0,386***	—	0,193**	0,213**
Сімейний стан	—	0,224*	—	—	—
Вік	—	—	—	0,007**	—
Тип поселення	—	—	—	—	0,070***
R²	0,094	0,117	0,09	0,110	0,166
Тест Дарбіна—Вотсона	1,858	1,994	1,954	1,900	1,844

^a У таблиці наведено стандартизовані коефіцієнти регресії.
Рівень значимості: * < 0,05, ** < 0,005, *** < 0,001.

Попри відносно невисокий рівень поясненої дисперсії (від 9% до 16,6%), у всіх регіонах найбільш значимими виявилися міра матеріального благополуччя (особливо — для Красноярського та Алтайського країв) і, дещо меншою мірою, самоідентифікація із соціальною верствою в рамках країни (див. табл. 8). В усіх випадках простежується зв’язок: чим краще матеріальне становище респондента і чим вище він оцінює свій соціальний статус (належність до соціальної верстви), тим більшою мірою він упевнений у майбутньому. Для всіх регіонів, крім Бурятії, значимою виявилася стать: жінки більш упевнені в майбутньому, ніж чоловіки. Для Республіки Хакасія значимим виявився і сімейний стан: одружені респонденти меншою мірою впевнені в майбутньому. Практично незначимими виявилися тип поселення і вік. Слід також зазначити, що запропонована модель, яка включає соціально-демографічні характеристики, виявилася найефективнішою для прогнозування рівня впевненості в майбутньому для Омської області (16,6% поясненої дисперсії) і найменш ефективною — для Республіки Бурятія (9%).

Висновки

Передусім важливо наголосити значну частку суб'єктивної когнітивної складової в рівні соціального песимізму/оптимізму: виявлено високий ступінь зв'язку впевненості в майбутньому з рівнем задоволеності життям, тоді як об'єктивні характеристики (рівень добробуту, стать, належність до соціальної верстви) пояснюють упевненість в майбутньому не такою високою мірою. Понад те, впевненість у житті не настільки сильно пов'язана з реальною зміною життя респондента і його сім'ї, але дещо більше — з його очікуваннями щодо свого майбутнього і майбутнього своїх близьких. Не відіграє суттєвої ролі й порівняння власного регіону з іншими, хоча це можна розглядати як тло для ілюстрації якості життя в регіоні.

З точки зору перспектив соціокультурної модернізації регіонів Сибіру ця ситуація видається несприятливою — крім того, що опитані жителі Сибірського федерального округу менш упевнені в завтрашньому дні, ніж жителі Росії, серед них виявлено значно нижчий рівень задоволеності життям у власному регіоні. При цьому кожен десятий респондент у Республіці Хакасія та в Красноярському краї ладен змінити місце проживання. Найнижчі показники соціального самопочуття були виявлені в Алтайському і Красноярському краях, хоча рівень задоволеності життям у регіоні порівняно із сусідніми в Красноярському краї був вищим, ніж в інших регіонах, що свідчить про відмінні соціальні очікування населення різних регіонів Сибірського федерального округу.

З огляду на високу частку когнітивної складової в рівні соціального песимізму/оптимізму можна підсумувати, що для більшого рівня впевненості в майбутньому необхідна наявність сприятливих перспектив для населення. Однак значимим чинником є також створення сприятливих умов для підтримки добробуту громадян.

Дослідження також показало наявність ще одного конче суттєвого бар'єра для модернізації — це відсутність у значної частини респондентів чітких уявлень про свої перспективи в найближчому майбутньому, що вочевидилося у відмові більш як чверті опитаних від прогнозування зміни власного благополуччя і добробуту сім'ї в майбутньому році, у відмові третини опитаного населення всіх аналізованих регіонів Сибіру від оцінки свого рівня впевненості в майбутньому і рівня благополуччя життя у своєму регіоні порівняно з іншими регіонами, а також в індивідуальному ставленні до місця свого проживання. Чим це спричинено — структурними проблемами макрорегіону чи апатією населення, зумовленою трансформаційними процесами в країні, і як можна впоратися з цим явищем — становить окреме питання, що потребує глибшого аналізу.

Джерела

Головаха Е.И. Социальное безумие. История, теория и современная практика / Е.И. Головаха, Н.В. Панина. — К. : Абрис, 1994.

Кривошеев В.В. Особенности аномии в современном российском обществе / В.В. Кривошеев // Социологические исследования. — 2004. — № 3. — С. 93–97.

Лапин Н.И. Сверяем человеческие измерения модернизации (по результатам третьей волны Европейского социального исследования, 2006) / Н.И. Лапин // Мир России. — 2011. — Т. 20, № 2. — С. 33–73.

Меримерина М.А. Опыт типологического анализа при изучении феномена оптимизма/пессимизма / М.А. Меримерина // Социология: 4М. — 2009. — № 29. — С. 65–85.

Муздыбаев К. Оптимизм и пессимизм личности / К. Муздыбаев // Социологические исследования. — 2003. — № 12. — С. 87–96.

Немировский В.Г. Регионы Восточной и Западной Сибири в контексте социокультурных трансформаций и модернизационных процессов в России (2010–2012 гг.) [Электронный ресурс] : [моногр.] / В.Г. Немировский. — Красноярск : Сибирский федеральный университет, 2012. — 184 с. — Режим доступа : http://ssa-rss.ru/index.php?page_id_40.

Немировский В.Г. Социокультурные барьеры модернизации восточной Сибири (на примере Красноярского края и Республики Хакасия) / В.Г. Немировский, А.В. Немировская, К.Р. Хамидулина // Социологические исследования. — 2012. — № 9. — С. 33–41.

Обзорный доклад о модернизации в мире и Китае (2001–2010) / глав. ред. Хэ Чуаньци ; пер. с англ. ; под ред. Н.И. Лапина. — М. : Весь мир, 2011.

Проблемы социокультурной модернизации регионов России / Институт философии РАН ; [сост., общ. ред. Н.И. Лапина, Л.А. Беляевой]. — М. : Academia, 2013. — 416 с.

Социокультурные процессы в Восточной Сибири (на материалах социологических исследований в Красноярском крае и Республике Хакасия в 2009–2011 гг.) [Электронный ресурс] : [моногр.] / отв. ред. А.В. Немировская. — Красноярск : Сибирский федеральный университет, 2011. — 222 с. — Режим доступа : <http://publications.hse.ru/books/76303734>.

Традиции и инновации в современной России. Социологический анализ взаимодействия и динамики / под ред. А.Б. Гофмана. — М. : РОССПЭН, 2008.